

**TEKSTEN VERANDEREN
ALS ZE KLAAR ZIJN**

schrijven

Potlood en papier, een schoolbord en een krijtje, misschien een kopieermachine, dat is alles wat je nodig hebt voor de taalbeschouwing zoals Frederice van Faassen en Leo Lentz beschrijven. Kinderen bekijken en bespreken gezamenlijk elkaars teksten. Een taalbeschouwelijke activiteit die het plezier in het schrijven vergroot, waarbij veel geleerd wordt over woorden, uitdrukkingen en over het schrijven van teksten.

Kan een deken staan? Wat is een pleet? Hoe maak je een goed einde aan een tekst? Waarover praat Victor op maandagavond met zijn moeder?

Kinderen kijken naar hun eigen taal, hun eigen teksten en lezen dat een goede tekst meestal niet in één keer klaar is. Sleutelen aan teksten zodat ze steeds beter worden: als je daar eenmaal mee begint, houd je er niet meer mee op.

Voor Frederice van Faassen is het een vast onderdeel geworden van het schrijven op school.

Op de basisschool 'De Bron' in de Staatsliedenbuurt van Amsterdam gaan we iets doen wat we nog nooit gedaan hebben: teksten veranderen als ze klaar zijn. Johan, het hoofd van de school, twijfelt of het zal lukken: 'Ik denk dat die tienjarigen daar geen zin in hebben. Als iets naar hun gevoel af is dan houden ze ermee op. Kijken naar wat je geschreven hebt is in die groep nog niet zo aan de orde. Maar het is goed als jullie het willen doen. Probeer het.' Meester Jaap van groep zes vindt het ook goed.

De Taaldrukwerkplaats werkt al enige jaren samen met het project Taalvaardigheid in de

basisschool. 'De Bron' is één van de project-scholen. Frederice van Faassen werkt in de verschillende groepen samen met de leerkrachten. Zij is de 'ik' in dit artikel. Leo Lentz is medewerker van de Stichting voor de Leerplanontwikkeling.

Altijd

Ik kom in de klas met een boek van Arnold Lobel *Sprinkhaan op stap*. Ik lees het verhaal 'Altijd'. Het gaat over drie vlinders die iedere dag precies hetzelfde doen. Op een dag ontmoeten zij Sprinkhaan die uitrust op de paddestoel

waar zij altijd zitten. Jij moet ergens anders gaan zitten, zeggen ze, want wij zitten daar altijd. Doen jullie nooit iets anders? vraagt Sprinkhaan. Nee, nooit, want dan is iedere dag even mooi. Ze vinden het leuk met Sprinkhaan te praten en vragen hem of hij iedere dag bij de paddestoel wil komen. Dat doet Sprinkhaan niet.

Terwijl ik het verhaal voorlees, vind ik het een beetje een ingewikkeld verhaal. Ik voel het terwijl ik het voorlees. Nuretin is naar de wc geweest en miste het begin. Roy vertelt het hem tot mijn geruststelling precies terug. Alsof het niet ongewoon is dat die drie vlinders doen zoals ze doen.

Vertelronde

Een vertelronde. Op mijn lijstje staan vier dingen:

- wat je iedere dag hetzelfde doet
- even uitrusten
- op iemands plaats zitten
- met iemand praten.

Ik begin een vertelronde altijd met een eigen inbreng. Iedere dag zet ik eerst het theeewater op het vuur, voordat ik me ga wassen en aankleden. Dan is de thee al klaar als ik mijn eerste boterham eet. Ivan vertelt dat hij iedere morgen vitamine eet. Zo groot als een kraaltje. Met een kopje thee erbij.

'Olijven', roept Nuretin.

'Wàt olijven?'

Nuretin: 'Olijven, zwarte. Ze staan in de koelkast op een bord.'

Jeffrey: 'Maar die eet je toch niet 's morgens?'

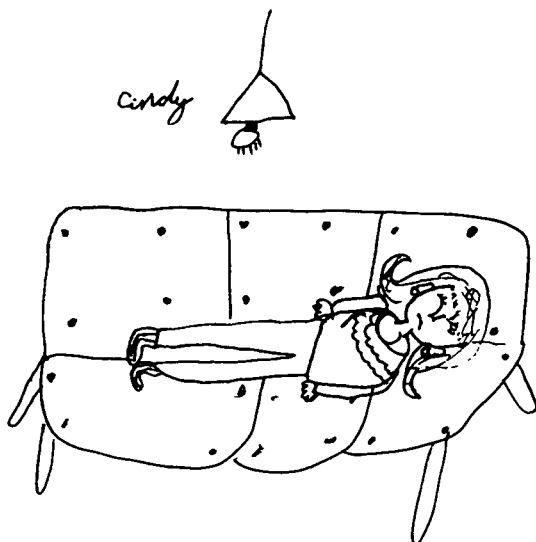
Nuretin: 'Jawel, bij het ontbijt. Met tomaten en brood.'

Ik vrees een stortvloed van ontbijtmenu's. Iets anders wat je iedere dag doet. Niet over eten. Achmed vertelt dat hij altijd om kwart over drie gaat blikje trappen. Samen met Mohammed op straat. De laatste tijd doen ze het iedere dag.

De sprinkhaan wilde even uitrusten op de paddestoel. Waar rust je wel eens even uit? Cindy: 'Op de bank in de grote kamer.' 'Hoe zit je dan?' Cindy: 'Nou, het kussen is los, je kan het leggen zoals je wilt.'

Zahira: 'Ik ga soms even op bed liggen. Op de dekens. Of als het koud is onder de dekens.'

'Zit je wel eens op iemand anders zijn plaats?'

Jeffrey: 'Ja!'

'Waar dan?'

Jef: 'Ik ga op de stoel van mijn vader zitten tv kijken. Totdat mijn vader komt. Dan moet ik eruit.'

Roy: 'Bij mijn tante. In de kamer van mijn neefje van vijftien. Daar ga ik op zijn bed zitten. Als hij thuiskomt moet ik weg. "Ga van het bed af", zegt hij dan. Ik heb nog een neef, die is zeventien, maar zijn kamer is veel kaler.'

De vlinders vinden het leuk met de sprinkhaan te praten. 'Tulay, is er iemand met wie jij graag praat?'

Tulay: 'Met de Turkse meester, na de les. Nuretin is dan al aan het voetballen.' Zonder haar broer erbij kan Tulay leuker met de meester praten.

Victor: ''s Maandags, 's avonds na het eten.'

'Wat doe je dan?'

Victor: 'Na het eten met mijn moeder zitten praten.'

'Waarom maandag?'

Victor: 'Dinsdag kan het niet, dan is er karate. Zaterdag en zondag zijn we naar oma. En de andere dagen kan mijn moeder niet. Maandag is de beste dag. Na het eten.'

Ik deel papier uit. De kinderen gaan schrijven over wat ze verteld hebben. Er wordt hard gewerkt. Sommigen tekenen erbij. Alleen Roy heeft bijna niets geschreven.

Teksten veranderen

Tot zover niets nieuws. We werken al een paar jaar intensief met de leerkrachten van 'De Bron'. In de cycli van de Taaldrukwerkplaats hebben we een vertrouwde opzet die er als volgt uitziet:

- 1 een verhaal voorlezen, een vertelronde, teksten schrijven;
- 2 teksten uitkiezen, die we gaan drukken in de drukwerkplaats van de school.

Die werkwijze is een onderdeel geworden van het taalonderwijs op 'De Bron'. Ook zonder steun van de taaldrukkers kunnen de leerkrachten ermee uit de voeten. De kinderen zijn ermee vertrouwd. Ze schrijven graag en zijn trots op hun teksten. Ze zijn eraan gewend dat na de schrijfronde Vera van Popta een volgende keer komt om met ze te gaan drukken. En daarna kom ik weer om met een ander verhaal uit *Sprinkhaan op stap* te gaan werken. Dit keer blijft Vera weg. Er wordt niet gedrukt. In plaats daarvan kom ik een week later weer in de klas. Ik loop een beetje voorzichtig. Roy ziet het. 'Ben je moe?' vraagt hij. Ik ben met de fiets gevallen en voel me stijf. Als Roy niet zover bij me vandaan was, zou ik hem even bij zijn zwarte krullen pakken.

'Ik heb geen Sprinkhaan bij me', zeg ik.

'Hèèè? Waarom niet?' Er is teleurstelling.

'Ik heb jullie eigen teksten bij me. Wat jullie zelf geschreven hebben.'

Alle teksten zijn gekopieerd. Ik deel ze uit en iedereen zit even later met een stapel teksten voor zich. Ik weet nog niet precies welke ik wil bespreken. Het is een kleine klas, daarom heb ik ze allemaal gekopieerd. In een grotere groep zou ik van tevoren drie of vier teksten gekozen hebben. We nemen de tekst van Zahira.

Op de bed in de kamer

Als ik moe ben dan ga ik in mijn kamer op de bed en als ik het koud heb dan doe ik de deken over me heen.

En als het warm is dan laat ik de deken staan.

En als ik al een beetje uitgerust ben dan pak ik een sprookjesboek.

Ik stel zelf de eerste vraag. Over dat sprookjesboek wil ik meer weten. Is het zomaar een boek dat in de buurt ligt? Had het ook een an-

der boek kunnen zijn? Nee, dat sprookjesboek is op het ogenblik belangrijk voor Zahira. Het is een boek met een hard kaft. Niet zo dik.

'Moet dat erbij, Zahira?' Ja, we voegen toe: *Het heeft een sterk kaft en het is een beetje dun.* Ik vind dat een goede toevoeging, maar bedenk dat de tekst nu een beetje raar eindigt met een uitweiding over het sprookjesboek. Moet ik daar iets over zeggen? Zahira is me voor. 'Er moet nog iets achter.' 'Wat dan?' 'Ik blader erin.' Dankbaar neem ik het voorstel aan. Ivan vraagt of je een deken kan laten staan. Ik denk van niet.

'Moet het zijn: Laat ik de deken weg?'

'Nee', zegt Zahira, 'het is: laat ik de deken liggen.' Als het koud is ligt ze onder de deken. Als het warm is ligt ze erop. 'De bed' wordt 'het bed'. Ik lees de tekst nog eens helemaal voor. Zahira is tevreden.

Jeffrey. Een tekst over op iemand anders plaats zitten.

*als er t v is zit ik in m, n
vaders's stoel en als m'n
vader thuis komt moet ik
van zijn stoel af hij zit
erg lekker met de kussens
ook: zet*

Iedereen heeft de tekst voor zich.

Ivan: 'Ga je meteen uit die stoel als je je vader hoort binnenkomen?'

Jef: 'Nee, ik blijf nog even zitten.'

Cindy: 'Als je vader in de stoel zit, en hij staat even op. Hij gaat bijvoorbeeld naar de keuken. Ga jij dan gauw weer in zijn stoel zitten?'

Jef (lachend): 'Nee, dat niet.'

Zahira: 'Als je opstaat voor je vader, waar ga jij dan zitten?'

Jef: 'Op de grond.'

Zahira: 'Hebben jullie geen andere stoelen?'

Jef: 'Jawel, maar ik zit liever op de grond.'

Hij vertelt dat hij naar alle programma's kijkt, behalve Daktari. 'Daar kijk ik niet naar.' Moet er iets bij de tekst van Jeffrey geschreven worden? Hij vindt van niet. Het was leuk dat we zo op zijn tekst doorvroegen, maar hij wil de tekst zo laten. Dat kan.

We bespreken de tekst van Achmed over blik-

je trap. Roy vraagt of het niet 'blikje trappen' moet zijn. Nee, zegt Achmed, het heet blikje trap. We vullen zijn tekst op een paar plaatsen aan.

*maandag klets ik met mijn moeder dan
hebben we het over de schoolwerk
over taal rekenen leren schrijven
victor*

Victor heeft Spaanse ouders. Hij kan vlot vertellen, maar als hij gaat schrijven wordt hij een beetje deftig. 'Gaan jullie echt over taal, rekenen en schrijven praten?' vraag ik. 'Nee', zegt Victor onomwonden. Ze praten wel over school, maar ook over zijn moeder. Soms vertelt ze dat ze morgen liever niet zou willen werken. Maar de volgende dag, dan is het al weer anders. Dan is ze weer uitgerust. Ze gaat dan toch werken. Victor vertelt het vrolijk, niet zorgelijk. En over school? Zijn moeder zegt alleen maar: 'Je moet goed werken.' Dat over taal en rekenen, dat moet weg. Victor's tekst wordt aangevuld. We halen samen de

spelfouten eruit. Ik lees de tekst nog een keer voor. Iedereen verbetert de tekst op zijn eigen blaadje. Het wordt een grote knoeiboel, maar dat geeft niet. Zo gaat het nu eenmaal als je teksten verbetert. Later, als je ze overschrijft, of als we ze gaan drukken, dan wordt het weer mooi.

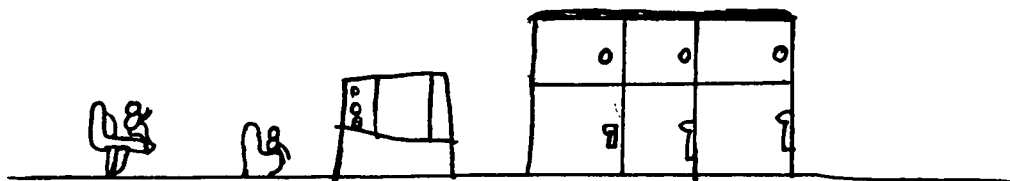
Maandag klets ik met mijn moeder in de woonkamer. Mijn moeder zegt dat ze moe is. Ze zou morgen wel thuis willen blijven. Dan hebben we het over school. Mijn moeder zegt: 'Je moet goed werken, anders mag je geen televisie kijken.'

Ivan heeft over de vitaminepillen geschreven. We hebben een hele klus aan zijn tekst. Eerst praten we over de vitamine. Hoe je het schrijft en over hoe het eruit zite. Het is geen pil, een soort kraaltje, schrijft Ivan.

'Het is als een parel', zegt hij tot mijn verrassing.

Ik zeg dat 'dirk' veranderd moet worden in 'drink'. Zo'n verbetering geef ik zelf aan. Als een kind ermee komt is dat ook goed, mits het op een goede manier gezegd wordt. Van betweterig gezeur wil ik niets weten. Iedereen

victor

*Ik drink altijd thee op 's morgens
en fiedamiene in brood en in
de thee. het is leuk omdat mijn
broer zit naast me. we eten op
een pleet. het fiedamiene is
klein en het is net als een
kraaltje. Ivan*

zit de tekst zo'n beetje hardop voor zichzelf te lezen. Het is een puzzel waar wat mee moet. De ordening in de tekst bevalt me niet. Thee, vitamine, brood, thee en dan op het eind weer die vitamine. We besluiten alles over de vitamine aan het eind te zetten.

*Ik drink altijd thee 's morgens en ik eet brood.
Het is leuk omdat mijn broer naast me zit. We
eten op een pleet.
Het vitamientje is klein en het is net als een
kraaltje. Ik slik het weg met een slokje thee.*

Er komt nog een toelichting op de 'pleet'. Pleet is 'plate' en wordt vergeleken met 'place mat'. Ivan besluit dat het 'pleet' blijft. Het is bijna tijd. 'Wat jammer', zeg ik heel gemeen, 'nu hebben we geen tijd meer om door te vragen op de tekst van Roy', waarop iedereen die tekst uit het stapeltje haalt.

Ik heb twee neven als -

Hij had de vorige keer goed verteld over de slaapkamers van zijn beide neven. Toch kwam er daarna maar één regel op papier. 'Twee neven???' vraagt de klas. Ze doen alsof ze er niets van begrijpen. Gegeneerd kijkt Roy voor zich uit. Meester Jaap neemt het voor hem op. 'Ja. Roy heeft twee neven!' zegt hij, alsof wij dat niet wisten.

Taalbeschouwing op eigen teksten

Er valt heel wat te vertellen over de keuze van een verhaal als start voor een schrijfactiviteit, over het belang van een vertelronde en de manier waarop je dat organiseert, over de hulp die je geeft terwijl je rondloopt als de kinderen aan het schrijven zijn. Daarover hebben we geschreven in de *Katernen Taalvaardigheid in de*

basisschool (zie literatuuropgave). We gaan er nu niet verder op in.

Wat gebeurt er aan taalbeschouwing als je in de klas de eigen teksten van kinderen bespreekt? En waarom is dat een zinnige activiteit?

Met die vragen sluiten we dit artikel af.

Tot voor kort waren de eigen teksten van kinderen voor ons een beetje heilig. Daar moest je verder niet aankomen. Het ging er in de eerste plaats om kinderen gemotiveerd aan het schrijven te krijgen. Ze het gevoel te geven dat hun eigen taal goed genoeg is om op schrift te stellen. Uit weerzin tegen het demotiverende rode potlood was voor ons de beschreven eigen ervaring van een kind al een resultaat om tevreden over te zijn.

Maar we zijn ook ambitieus. Die teksten moesten goed zijn. Hoe beter de teksten des te meer enthousiasme voor het schrijven. Daarom help je de kinderen al tijdens het schrijven. Je helpt ze op gang, lost samen problemen op als ze vast zitten.

We gaan nu nog een stap verder. We realiseren ons dat kinderen en veel volwassenen een tekst in één keer goed willen hebben. Ze hebben er een hekel aan een tekst te moeten verbeteren of het over te moeten doen. Maar helaas: meestal is een tekst niet in één keer goed. Een goede schrijver heeft geen hekel aan herschrijven. Tot goed schrijfonderwijs hoort dus: kinderen laten ervaren hoe bevredigend het kan zijn je eigen tekst beter te maken. Dat is een belangrijke taalbeschouwelijke attitude.

Er is nog iets anders. Schrijven is ploeteren in je eentje. In onze werkwijze zitten wel allerlei gemeenschappelijke onderdelen, zoals de vertelronde en het drukken en teruglezen van teksten, maar de leermomenten tijdens dat schrijven blijven individueel. Als je samen teksten gaat bespreken en verbeteren, worden die leermomenten gemeenschappelijk gemaakt. Een voorbeeld.

Jeffrey heeft een tekst geschreven over zijn club, waarmee hij hutten bouwde. Zijn tekst eindigt met:

*Hoera Hoera riepen we toen alles klaar was
en toen gingen we naar huis
en toen kwam er een olifant
en die blies het hele verhaaltje uit.*

Een olifant? vroegen zijn klasgenoten. Waarom is daar een olifant? Jeffrey zit er nu mee in zijn maag. Nee, natuurlijk was er geen olifant. Wat gebeurde er dan toen ze naar huis gingen? Jeffrey vertelt dat de club zo dichtbij was dat hij alleen maar de straat hoefde over te steken om thuis te komen. Er is opluchting bij iedereen als de olifant plaats maakt voor:

*Toen gingen we naar huis.
Ik hoefde alleen maar over te steken.*

Er zitten meer olifanten in teksten van kinderen. Of ze sluiten af met: 'einde'. Na één zo'n tekstbespreking kom ik geen enkele olifant meer tegen. Langzamerhand ontstaat een gevoel over hoe je teksten af kunt sluiten. Geen doe!, geen 'einde', geen olifant. Dat ontdekte Jeffrey en met hem de hele klas.

Zo'n taalbeschouwelijke benadering levert twee didactische winstpunten op. Ten eerste hoeft het kind niet in zijn eentje op een concreet schrijfprobleem wanhopig een oplossing te zoeken, maar ervaart het steun bij anderen. Ten tweede houdt die gezamenlijk gevonden oplossing een leermoment in dat voor de hele groep van belang is.

Een derde opmerking bij deze werkwijze raakt een ander taalbeschouwingsaspect. Tijdens de bespreking van de teksten worden woorden en zinnen gewikt en gewogen. Kunnen dekens staan? Wat is een pleet? Is het blikje trap of blikje trappen? Hoe krijgen we die tekst van Ivan beter geordend? We overleggen, wegen het ene voorstel tegen het andere af, twijfelen over de spelling van vitamientje of vitaminetje. Meestal is het geen kwestie van goed of fout. Regelmatig weet de meester of juf het ook niet precies en wordt het woordenboek geraadpleegd.

Commentaar op elkaars teksten mag nooit op hooghartige wijze gegeven worden. Iets niet weten, ergens over twijfelen, dat is niet stom maar juist een kenmerk van de manier waarop we werken. Dat is een ander groot verschil met het rode potlood, dat immers genadeloos zeker van zichzelf is. Daar kun je je vernederd door voelen. Dat rode potlood vraagt nooit door over hoe je in die kussens ligt. Het heeft eigenlijk geen echte belangstelling voor je tekst. Het helpt je niet verder. De tekstbespreking, zoals in de groep van meester Jaap, werd een bijzonder geliefde activiteit. Kinderen

hielden precies bij wie er nog aan de beurt moest komen. Zij wilden per sé hun tekst besproken hebben voordat ze hem gingen drukken. Zij voelden zich trots op de aandacht die naar hun tekst uitging. Dat lukt alleen als de tekstbespreking plaatsvindt in een sfeer waarin alle voorstellen serieus worden genomen en fouten niet worden aangegrepen om elkaar te vernederen, maar om elkaar verder te helpen.

Een vierde en laatste opmerking betreft de samenhang tussen lezen en schrijven. Een goede schrijver is een kritische lezer. Als je weet hoe je een tekst kunt afsluiten, let je scherper op de manier waarop anderen dat doen. Het bespreken van elkaars teksten kan niet zonder het lezen van elkaars teksten. De voorbeelden laten zien dat de kinderen zelf vragen formuleren. En samen zoeken ze antwoorden. Eigenlijk een activiteit die veel weg heeft van wat er bij begrijpend lezen gebeurt, maar nu op een manier die voor de kinderen zinvoller is. Het kijken naar en bespreken van elkaars teksten is dan ook een taalbeschouwelijke activiteit die naar onze mening zowel bijdraagt aan de schrijfvaardigheid als aan de leesvaardigheid van de leerlingen.

Literatuur

Faassen, F. van 'Tien manieren om naar bed te gaan', 'Helpen bij het schrijven', 'Waar zou jij met ons naar toe zwemmen?', 'Een boek als start voor de eigen tekst' in: Lentz, L. & H. van Tuijl (red.) *Katernen Taalvaardigheid in de basisschool* Eerste bundel. Rubriek: Werken met teksten. Enschede 1985
Faassen, F. van & L. Lentz 'De haan in het kippenhok' in: Lentz, L., H. van Tuijl & J. Sturm (red.) *Schrijfonderwijs onder het mes* Enschede 1986
Lobel, A. *Sprinkhaan op stap* Amsterdam 1985